

Prof.dr. Ch.F.G. Lorenz

(foto Robbert van Cleef)

'Vanuit rendementsoogpunt kun je de geschiedfilosofie beter vandaag opheffen dan morgen'

Peer Vries in gesprek met Chris Lorenz

Chris Lorenz werd in 1950 te Bandung geboren. In 1968 begon hij aan de Universiteit van Amsterdam met de studie economie. Na één jaar zwaaide hij reeds om naar sociologie. Na zijn studie was hij van 1976 tot 1978 als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de Subfaculteit Sociologie van de Rijksuniversiteit Leiden, bij de Vakgroep Algemene en Wijsgerige Sociologie. In 1978 trad hij in dienst als wetenschappelijk medewerker voor de Theorie van de Geschiedenis bij de Vakgroep Geschiedenis aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Hij promoveerde in 1987 *cum laude* aan de Universiteit van Amsterdam op *De constructie van het verleden*, een boek dat zo veel discussie losmaakte dat in 1990 *Het historisch atelier. Controversen over causaliteit en contingentie in de geschiedenis* (Meppel en Amsterdam) op de markt verscheen, een artikelenbundel waarin Lorenz met critici in debat treedt. In 1989 werd hij benoemd tot bijzonder hoogleraar in de Wijsbegeerte en de Methodologie van de Geschiedenis bij de Vakgroep Geschiedenis van de Rijksuniversiteit Leiden, een deeltijdfunctie die hij naast zijn baan in Amsterdam vervult. Zijn oratie was getiteld *Geschiedenis in perspectief. Over waarden, feiten en de betrekkelijke waarde van feiten in de geschiedwetenschap* (Leiden 1991). Veel reactie riep hij op met zijn 'pamflet' *Van het universitaire front geen nieuws* (Baarn 1993) waarin hij zijn onvrede met de ontwikkelingen aan de Nederlandse universiteiten kenbaar maakte. Naast deze publikaties schreef hij nog talloze artikelen.

Hoe wordt een gewone Nederlandse jongen geschiedfilosoof?

Daarvoor moet er natuurlijk veel fout gaan in het leven. En dat is bij mij gebeurd. Maar om een lang verhaal kort te maken: via een studie sociale wetenschappen, sociologie in het bijzonder, aan het einde van de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig. Een tijd waarin veel onzin is beweerd, maar ook wel wat zinnigs. In elk geval stond de vraag waar we nu eigenlijk mee bezig zijn aan de universiteit veel centraler. Een van de kernvragen daarbij was uiteraard wat wetenschap precies te beduiden heeft en wat we eronder moeten verstaan.

Je bent begonnen met een studie economie. Dat lijkt toch een redelijk harde, systematische wetenschap. Waarom heb je die vaarwel gezegd? Naar ik mag aannemen niet omdat die minder wetenschappelijk is en minder perspectief biedt.

Chris Lorenz

Die vraag is vrij gemakkelijk te beantwoorden. In de economie ben ik het spoor bijster geraakt omdat hetgeen daar werd gedoceed, mij volstrekt niet interesseerde. Behalve dan wat er bij economische geografie en economische geschiedenis aan de orde kwam. Ik geloof dat ik gesneuveld ben bij colleges statistiek waarin een semester lang het rendement van de keuken van een restaurant werd geanalyseerd. Toen vroeg ik mij af of ik voorbestemd was om dit soort werk te doen.

Mensen die jouw boekje over de huidige gang van zaken aan de Nederlandse universiteiten hebben gelezen, zullen wellicht concluderen dat je toen al niet veel op had met het denken in termen van rendement, maar daar komen we nog op terug.¹ Je bent dus van economie naar sociologie overgestapt. Maar sociologie is nog niet hetzelfde als filosofie van de geschiedenis *casu quo* de sociale wetenschappen.

In de sociologie interesseerde mij met name het werk van historisch sociologen. In Amsterdam was dat natuurlijk Elias, hoewel de manier waarop die aan de man werd gebracht mij niet zo erg sympathiek voorkwam. Maar Elias, Weber en niet te vergeten Marx, en wat er zo in de omgeving van de marxistische geschiedbeoefening gebeurde, dat boeide mij zeer. Vanuit die hoek ben ik zo'n beetje de geschiedenis in komen drijven. Dat is althans één kanaal. De andere weg waarlangs ik met de geschiedfilosofie in aanraking ben gekomen, loopt via de filosofie. Ik ben mij wat in de kentheorie en de wetenschapsfilosofie gaan verdiepen, zoals wel vaker gebeurde in die dagen. In de eindfase van mijn studie werd ik kandidaatsassistent bij Sociale Filosofie en bij dat onderdeel wordt systematisch gereflecteerd op de aard van de sociale wetenschappen en de relatie tussen geschiedenis en sociale wetenschappen.

En na afronding van jouw studie heb je ook werk gevonden bij de sociologen?

Ja, ik ben direct in aansluiting op mijn studie in Leiden gaan werken bij de Afdeling, toen nog Vakgroep, Algemene en Wijsgerige Sociologie, geleid door de inmiddels niet meer zo bekende historicus en filosoof Kees Bertels. In die contreien is mijn belangstelling voor geschiedenis er niet kleiner op geworden. De dissertatie van Bertels heeft mij verder op het spoor gezet van de filosofische reflectie op geschiedbeoefening.²

En uiteindelijk ben je zo aan de Vrije Universiteit beland om theorie van de geschiedenis te gaan geven?

Dat was inderdaad vanuit Leiden. Toevallig trouwens, want ik had bij de Vakgroep Algemene en Wijsgerige Sociologie nog wel enige tijd te gaan. Een Kandidaatsassistent die op de hoogte was van mijn historische interesse, wees mij op een vacature aan de VU. Ik was helemaal niet op zoek naar een andere baan. Maar daar werd op een rijtje gezet wat mij interesseerde en ik dacht ...

ach, je weet nooit hoe een koe een haas vangt. Het kwam tot een gesprek en ze zagen wel wat in mij. Sinds 1989 ben ik in zoverre weer teruggekeerd naar Leiden dat ik daar bij de Vakgroep Geschiedenis ben benoemd als bijzonder hoogleraar in de wijsbegeerte en methodologie van de geschiedenis.

Een dergelijke carrière biedt een goede mogelijkheid de beelden te toetsen die historici en sociologen van elkaar hebben. Je hebt zowel onder sociologen als onder historici vertoefd. In hoeverre berusten die doorgaans karikaturale beelden op waarheid, in hoeverre schetsen zij de realiteit?

De realiteit is natuurlijk veelvormig. Je kunt altijd individuen vinden die vrij aardig voldoen aan het beeld dat de karikatuur schetst. Maar *grosso modo* betreft het inderdaad karikaturen. Ik denk overigens dat het beeld dat historici van sociologen hebben wat scherper is dan het beeld dat sociologen van historici hebben. De meeste sociologen maken zich niet zo druk over de geschiedenis.

Wat op zichzelf ook veelzeggend is.

Inderdaad. Zij zijn daar wel enigszins van teruggekomen, maar in de theoretische sociologie is ook nu de belangstelling voor pure geschiedbeoefening niet overdadig groot.

Wat opvalt wanneer je jouw carrière bekijkt, is de zeer grote aandacht voor de geschiedenis van het moderne Duitsland en hetgeen daarover is gezegd en gedacht.

De Duitse geschiedenis heeft mij altijd bovenmodaal geïnteresseerd. Vooral in de twintigste eeuw vertoont die immers nogal wat aspecten die een mens wel aan het denken moeten zetten. Dat de Duitse geschiedschrijving vrij prominent in mijn belangstellingssfeer aanwezig is, komt voort uit het feit dat in Duitsland de filosofisch-theoretische reflectie op de geschiedbeoefening in elk geval vanaf het einde van de jaren zestig vrij sterk is geweest en de verbindingslijnen tussen geschiedbeoefening en geschiedfilosofie daar duidelijker zijn dan in veel andere landen.

Anderzijds zullen veel mensen zeggen dat de geschiedfilosofie toch vooral impulsen heeft gekregen in de Angelsaksische wereld en dat de geschiedbeoefening daar, en zeker ook in Frankrijk, vernieuwender is geweest dan de Duitse. Onderschrijf je die stelling? Er wordt veel meer naar de *Annales* verwezen en naar de *New Economic History* dan naar Duitse historici en toch ook veel meer naar bijvoorbeeld Hayden White dan naar Duitse theoretici.

Als je kijkt naar wie Duitse geschiedtheoretici zelf verwijzen, dan stuit je ook vaak op Angelsaksische denkers. Maar je moet niet vergeten dat er in Duits-

land sprake is van een al oude traditie van reflectie op de geschiedbeoefening. Ik denk hier aan de traditie van de *Historik*, die al begint bij Droysen en zo'n beetje doorloopt van de tweede helft van de negentiende eeuw, via figuren als Dilthey en Rickert, tot in de onze, waarbij je uiteraard uitkomt bij auteurs als Gadamer en Rüsen. Datgene wat elders als nieuw is gepresenteerd, is niet altijd even nieuw. Ik heb het altijd verhelderend gevonden de klassieken te raadplegen. Dan kom je erg veel tegen dat later voor nieuw is versleten. Maar om op jouw opmerking terug te komen, als je wil beweren dat de daadwerkelijke vernieuwing in de geschiedbeoefening eerder in Frankrijk moet worden gezocht dan in Duitsland, dan is dat zeker voor de eerste helft van de twintigste eeuw een correcte constatering. Maar in Duitsland is het historiografisch landschap in elk geval sinds de jaren zestig ook buitengewoon interessant geworden.

Speelt het element van betrokkenheid dat in het begin van dit interview al naar voren kwam, ook in deze fascinatie met Duitsland en de Duitse geschiedbeoefening een rol? De Duitse geschiedbeoefening is aanzienlijk geëngageerder dan bijvoorbeeld de Franse, die politiek moeilijk te plaatsen is en ook niet geplaatst wil worden. Zij sluit in elk geval vaak aan bij contemporaine ontwikkelingen en problemen.

Het is heel duidelijk dat de Duitse historici, in elk geval de Duitse contemporaine historici, een 'probleem' hadden: hoe die eigenaardige ontwikkeling van de Duitse geschiedenis in de Nieuwste Tijd te verklaren? En daar komt het element van engagement inderdaad om de hoek. De relatie tussen geschiedbeoefening, historisch bewustzijn en maatschappelijk bewustzijn is veel duidelijker, veel helderder in Duitsland dan in Frankrijk.

Heb je er vanuit de belangstelling voor juist die relatie bewust voor gekozen een proefschrift te schrijven dat algemeen is, eerder een leerboek of handboek dan een zeer gespecialiseerde monografie die hooguit door vier vakgenoten wordt gelezen, en door drie daarvan waarschijnlijk ook nog zuur besproken? Een dissertatie die is opgezet als handboek is vrij uitzonderlijk.³

Het idee een boek te schrijven dat vrij snel in de bureauladen zou verdwijnen en verder niet gelezen, vond ik vrij deprimerend. Maar een en ander is minder planmatig verlopen dan je misschien denkt. Ik was op een gegeven moment met twee projecten bezig: een boek waarin ik mijn ideeën over de geschiedtheorie uiteen wilde zetten en daarnaast een boek over discussies in de moderne Duitse geschiedbeoefening. Het toeval wilde dat mijn boek over geschiedtheorie eerder een leesbare vorm aannam dan het andere. Toen het klaar was en ik het aan een aantal mensen had laten lezen, kreeg ik de vraag waarom ik het niet als dissertatie presenteerde. Dat heb ik gedaan en met succes: het is geaccepteerd en vrij goed gereciperd.⁴ Het andere boek is nog steeds niet helemaal afgerond. Ik heb wel al in een aantal artikelen over de Duitse

geschiedbeoefening afzonderlijke discussies in kaart gebracht.⁵ Maar het plan bestaat nog steeds om dit op een meer systematische manier te doen.

In *De constructie van het verleden* neem je een middenpositie in tussen de twee geschiedfilosofische standaardposities van enerzijds historisten, hermeneuten, narrativisten en anderen en anderzijds de echte 'diehard' positivisten. Heeft die middenpositie niet ook bepaalde nadelen opgeleverd? Op de middenberm is de kans dat je wordt overreden groter dan op een van beide rijbanen.

Tot op zekere hoogte is dat zo. De meer hermeneutisch-historistisch geïnspireerde theoretici en historici hebben mijn middenpositie afgedaan als 'verward positivisme', meer positivistisch geïnspireerde personen hebben gesteld dat ik zo sterk aangelengde wijn had geserveerd dat de wijnsmaak wel erg op de achtergrond was geraakt. Het gevaar waar je op wijst, bestaat inderdaad, maar ik heb me er niet zoveel van aangetrokken. Ik ben van mening dat in dat middenveld iets gebeurt wat je in de praktijk van de geschiedbeoefening, of in elk geval van de historische sociologie, kan aantreffen.

Je verdedigt in jouw proefschrift de stelling - die lang niet door iedereen zal worden onderschreven - dat geschiedenis een sociale wetenschap is en dat er geen fundamentele verschillen bestaan tussen geschiedbeoefening enerzijds en sociologie, of laten we zeggen sociale wetenschappen in het algemeen, anderzijds. Zou je deze these nog steeds willen verdedigen, of zou je haar enigszins willen afzwakken of nuanceren?

Tot op zekere hoogte betreft het hier uiteraard een vorm van etikettenplakkerij. De geprononceerde vorm waarin ik die stelling naar voren bracht, heeft alles te maken met de discussies in de jaren zeventig en tachtig waar mijn dissertatie bij aansluit. Je kunt haar, afhankelijk van hoe je de sociale wetenschappen definieert, handhaven. Ik denk dat ik haar nu wat minder geprononceerd zou formuleren, maar in principe onderschrijf ik haar nog steeds. Ik denk inderdaad dat object en methode van geschiedbeoefening en sociale wetenschappen in principe dezelfde zijn. Zelfs wanneer je ze als individualiserend respectievelijk generaliserend typeert, wat toch de gebruikelijke vorm van classificatie van hun methodische idealen is. Je kunt hooguit constateren dat historici zich over het algemeen bij de meer individualiserende pool bevinden, terwijl sociologen zich over het algemeen beter thuisvoelen bij de generaliserende. Maar je vindt ook figuren die van de ene positie naar de andere pendelen.

Moeten die nuancerings worden gezien als een effect van de ‘terugkeer van de verhalende geschiedenis’ en van de hausse van het narrativisme zoals die we thans in de geschiedfilosofie kunnen waarnemen? Zijn het ‘concessies’?

Concessies, ach, misschien heeft het te maken met het proces van ouder worden. De verminderde behoefte om dit probleem op de spits te drijven, hangt samen met het feit dat de karavaan van de historici en geschiedtheoretici inmiddels verder is getrokken. Dit is niet meer zo’n ‘hot issue’ als in de jaren tachtig.

Die stelling laat zich toch wel aanvechten. Personen als Ankersmit of Hayden White, en met hen vele gelijkgestemden, willen de geschiedbeoefening dunkt mij in het geheel niet met sociale wetenschap associëren. Ik krijg zelfs zeer sterk de indruk dat zij haar niet eens als wetenschap willen beschouwen. In dat opzicht lijkt mij de controverse toch juist weer buitengewoon actueel.

Dat is correct. Als tegengif tegen die positie zou ik natuurlijk mijn oorspronkelijke positie willen handhaven, ook in een niet-verwaterde vorm. Maar de argumenten die vanuit de hoek van genoemde personen worden ingebracht tegen de sociale wetenschappen en de sociaalwetenschappelijke benadering zijn zo zwak en zo vaag dat ik amper de behoefte voel me ertegen te verdedigen. Het is vaak absoluut niet duidelijk over wie ze het hebben.

Over Auguste Comte...

Daar lijkt het inderdaad vaak op. Er bestaat in dit kamp nog steeds een sterke neiging de sociale wetenschappen te identificeren met het ‘covering law-model’. Wanneer een auteur die zich socioloog noemt, daar niet mee uit de voeten kan en een meer interpretatieve benadering kiest, wordt hij direct bij de historici ingelijfd.

Met andere woorden: iemand deugt niet, of hij is één van ons!

Exact. Als je kijkt hoe figuren als Moore, Elias, Weber of De Tocqueville naar believen etiketjes krijgen opgeplakt, dan vind ik dat een vrij gratuite bezigheid. Als er voor mij herkenbare argumenten naar voren zouden komen, wil ik daar best op reageren, maar dat is niet gebeurd.

Als er zoiets zou bestaan als een ‘tijdgeest’, dan lijkt mij dat die op dit moment toch op betere voet staat met het narrativisme en de verhalende aanpak dan met het type geschiedfilosofie en geschiedbeoefening waar jouw hart naar uitgaat. Gesteld dat dit zo is, hoe laat zich dat volgens jou verklaren; en wat zijn de fundamentele bezwaren die je tegen dat narrati-

visme zou willen inbrengen? Dat je niet erg enthousiast bent over het narrativisme, heb je herhaaldelijk laten blijken.⁶

De verklaring voor de opkomst van het narrativisme moet, denk ik, worden gezocht in de goede aansluiting van dit gedachtengoed bij intuïtieve opvattingen van historici. De meeste historici denken niet zo na over de filosofische typering van hun vak en kunnen zich wel vinden in het idee dat de historicus verhalen vertelt. Welnu, wat doen narrativisten? Die zeggen dat geschiedenis een verhalend karakter heeft. En het is uiteraard altijd aardig wanneer er filosofen zijn die zeggen dat jouw intuïtie deugt. Dat lijkt mij een belangrijke verklaring voor de opkomst van het narrativisme. Maar de zaak ligt natuurlijk complexer. Die opkomst moet ook worden geplaatst tegen de achtergrond van de neergang van het sociaalwetenschappelijke ideaal. We hebben in de jaren zestig en zeventig een beweging gehad die ijverde voor 'geschiedenis als historische sociale wetenschap'. Historici zouden de methoden en theorieën van de sociale wetenschappen moeten overnemen. De meeste hebben dat niet geprobeerd en voelden er trouwens ook niet zo veel voor, maar hoe het ook zij, ergens eind jaren zeventig, begin jaren tachtig is de balans opgemaakt en is 'vastgesteld' - en ook dat hangt samen met de algemene politiek-ideologische omslag in die jaren - dat de sociaalwetenschappelijke benadering niet zo veel om het lijf had, althans voor de geschiedenis niet voldeed, en dat er dus iets anders moest gebeuren. In die context is het narrativisme tot bloei gekomen.

Het is in dergelijke gesprekken vaak heel verhelderend te vragen naar iemands favorieten. Welke personen en publikaties hebben het meeste indruk op je gemaakt en zou je als voorbeeldig willen bestempelen? Welke boeken zou jij meenemen naar het bekende onbewoonde eiland?

Wanneer ik naar een eiland zou moeten, zou ik mijn vrouw en mijn dochter meenemen. Dat lijkt mij aanzienlijk interessanter. Als je vraagt uit welke intellectuele bronnen ik met vrucht heb gedronken, dan denk ik dat ik iemand als Weber zou moeten noemen, maar ook Habermas.

En wanneer we ons richten op 'vakhistorici'?

Ik moet zeggen dat in het begin van mijn 'carrière' als lezer het boek *De kanonnen van Augustus* van Barbara Tuchman mij erg heeft aangesproken, maar toen was ik vijftien of daaromtrent. De fascinatie met wat historische beeldvorming teweeg kan brengen, laat zich daarmee wellicht enigszins in verband brengen. De historische boeken die ik mooi vind, bestrijken vele terreinen, vanaf de psycho-analytische geschiedschrijving à la Peter Gay tot en met de sociaal-economische geschiedschrijving à la Jan de Vries. Ik mag wat de oude geschiedenis betreft graag het werk van Finley of Hopkins lezen. Ik heb ook wat in de *Annales*-school gegrasd. *Les paysans de Languedoc* van Le Roy Ladurie vind ik nog steeds een voorbeeld van wat een historicus van

de sociale wetenschappen kan leren. Wanneer je mij zou vragen hoe een sociaalwetenschappelijke geschiedschrijving eruit kan zien, dan vind ik dat een zeer geslaagd voorbeeld. In de Duitse geschiedschrijving zijn natuurlijk ook nogal wat historici die ik met enige vrucht heb gelezen, met name Jürgen Kocka en Hans-Ulrich Wehler, maar ook bijvoorbeeld Nipperdey, hoewel je dat op grond van mijn theoretische stellingname wellicht niet zou zeggen. In de Bielefelder-school worden studies geproduceerd die ik niet zou meenemen naar een eiland - soms zijn zij zelfs hoofdpijnverwekkend -, maar die volgens mij ook goed zouden kunnen dienen als voorbeelden van een geslaagde synthese tussen sociaalwetenschappelijk gedachtegoed en geschiedbeoefening.

Wat hebben deze boeken dat het type boeken dat narrativisten aanprijzen, niet heeft? Waarom spreken ze jou meer aan? Op grond van welke argumenten zeg jij: 'Dit is een goed boek en dat niet'?

Dat heeft over het algemeen te maken met hun argumentatieve structuur. In hoeverre expliciteert een auteur zijn argumentatieketen, voor zover aanwezig? Kan de lezer die controleren, in hoeverre spant de auteur zich in om de oorsprong van zijn ideeën, zijn 'theorievorming' met een groot woord, op tafel te leggen? Die vraag is van belang bij het inschatten van de waarde van een studie. In sociaal-wetenschappelijk geïnspireerde studies, althans in de meeste, wordt daar systematisch aandacht aan geschonken, in narratief geïnspireerde studies veel minder.

Sterker nog, veel narratief ingestelde historici, en zeker veel narratieve geschiedfilosofen, poetsen alles wat naar argumentatie riekt liefst zo veel mogelijk weg. Al dat argumenteren maakt in hun ogen de geschiedbeoefening slechts onesthetisch. Zijn er ook nog andere fundamentele bezwaren, afgezien van de gebrekkige argumentatieve structuur?

Mijn kritiek geldt ook het feit dat bijvoorbeeld Ankersmit - maar ook iemand als Hayden White - de neiging vertoont de historische verhalen los te koppelen van de bewijsvoering. De fase van geschiedschrijving en de fase van het historische onderzoek worden in het geschiedfilosofisch narrativisme volledig van elkaar gescheiden. In het verlengde daarvan wordt de relatie tussen het historisch verhaal en de historische werkelijkheid die dat verhaal meent weer te geven, ook doorgeknipt. Dat vind je zowel bij Ankersmit als bij White in een extreme vorm. Beiden hebben trouwens ook uitlatingen gedaan waarin ze deze visie weer nuanceren, maar uiteindelijk komt het erop neer dat in hun ogen het historisch onderzoek geen dwingende beperkingen oplegt aan het historisch verhaal. Volgens mij is dat een onjuiste visie op wat er in het historisch bedrijf gebeurt. De narratieve geschiedfilosofie biedt daarmee een onjuiste voorstelling van de gang van zaken binnen de geschiedbeoefening. Dat vind ik een serieus probleem.

Chris Lorenz

Speelt hier het al een paar keer genoemde element van engagement ook een rol? De geschiedbeoefening die Ankersmit en White lijken voor te staan, of in elk geval niet afkeuren, is, mijns inziens althans, in hoge mate een vorm van 'Spielerei'. Noties als 'waarheid', 'maatschappelijke relevantie', 'identiteitsvorming' en dergelijke spelen er geen rol in.

Ik denk inderdaad dat in deze tak van geschiedfilosofie niet op een adequate manier wordt gereflecteerd op de maatschappelijke rol die de geschiedbeoefening vervult. Zo las ik recent bij Ankersmit dat volgens hem verveling of ook wel nostalgie de grondervaringen zijn die model staan voor de historische ervaring.⁷ Van beide gemoedstoestanden denk ik niet dat het zinvol is zoiets te beweren. Ik vermoed dat de historische interesse *überhaupt* niet met één bepaalde gemoedstoestand in verband kan worden gebracht. Wat er in de Duitse discussies over geschiedenis en identiteit is beweerd, snijdt dunkt mij veel meer hout. Historische verhalen presenteren identiteiten, wanneer het althans verhalen zijn die betrekking hebben op collectiviteiten die nu nog bestaan. Collectieven herkennen zich al of niet daarin.

Ligt daar voor jou dan ook het 'nut' van de geschiedbeoefening? Ook weer een notie waaraan een postmodernist of narrativist waarschijnlijk geen boodschap heeft.

Hét nut zou ik niet willen beweren. Ik zou dat niet als de exclusieve functie van de geschiedbeoefening willen beschouwen. Maar ik denk wel dat het een heel belangrijke functie is.

In het verlengde van de vorige vraag ligt uiteraard die naar het nut van de geschiedfilosofie. Menig historicus en menig geschiedenisstudent beschouwt de geschiedfilosofie als een even onaantrekkelijke als nutteloze bezigheid. Iemand die er zijn beroep van maakt, zal die opvatting naar ik aanneem niet geheel onderschrijven.

Ik weet dat veel studenten geschiedenis de cursus geschiedfilosofie beschouwen als een verplicht nummer, maar de ervaring die mij de kracht geeft om door te gaan, om het maar eens pathetisch te stellen, is dat de betere studenten zich door dit vak aangesproken voelen. Daarvoor bestaat een heel simpele verklaring. Wanneer je een paar geschiedenisboeken leest over hetzelfde onderwerp en ontdekt dat historici verschillende verhalen daarover kunnen vertellen, dan brengt dat bij iedereen die intellectueel is geïnteresseerd verbazing teweeg. Hoe kan dat? Hoe kan het dat verschillende mensen over hetzelfde, tussen aanhalingstekens, zulke verschillende dingen beweren? Deze verbazing die iedereen die de geschiedbeoefening bekijkt, zal kennen, is de voedingsbodem van de geschiedfilosofie.

Wanneer we het hebben over de kracht en de moed om door te gaan, dan is dat een mooi opstapje voor de vraag waarmee je eigenlijk wil doorgaan. Welk boek wil je nu gaan schrijven?

Ik ben met een aantal dingen bezig. Ik wil niet zeggen met een aantal boeken maar wel met een paar verschillende projecten. Ik heb zoëven verwezen naar mijn aloude belangstelling voor de Duitse geschiedbeoefening. Ik wilde daar nog een monografie over afscheiden. Geen overzichtswerk, dat is gezien de produktiviteit van de Duitse contemporaine historici volstrekt suïcidaal, maar een boek met een geschiedfilosofische analyse van een aantal debatten. Ik denk dan met name aan het debat over het Keizerrijk en het debat over het Derde Rijk. Of ik ook zal ingaan op discussies over de Republiek van Weimar, weet ik nog niet zeker. De periode 1871-1945 blijft hoe dan ook mijn belangstelling genieten. Een ander onderwerp waar ik nog wel eens een boek over zou willen schrijven, is de problematiek van geschiedenis en modernisering. Dat wil zeggen de karakterisering die is gegeven door historici en beoefenaren van de sociale wetenschappen van de geschiedenis vanaf de dubbele revolutie en de manier waarop de gedachten van bepaalde sociaalwetenschappers zijn gereci-pieerd binnen de geschiedbeoefening.

Kom je wel eens in de verleiding 'echte' geschiedenis te gaan beoefenen? In jouw bijdrage aan het boek van Hess en Wielinga over Duitsland en de democratie heb je je al gewaagd aan een historisch overzicht.⁸

Ik kan niet zeggen dat ik dreig te bezwijken onder de lokroep van de archieven. Ik vind dat je je moet concentreren op datgene wat je meent te kunnen en vooral niet dingen moet gaan doen waarbij dat twijfelachtig is. Ik zal niet snel een archiefstudie ter hand nemen. De studie van de historiografie is het meest concrete niveau waarop ik mij begeef, maar daarvan meen ik dan ook dat het nodig is voor een geschiedfilosoof. Tenminste wanneer je geschiedfilosofie wil bedrijven zoals die mij voor ogen staat, namelijk geschiedfilosofie in relatie tot de historische praktijk.

Geschiedfilosofie als filosofie van de geschiedenis zoals zij daadwerkelijk wordt geschreven.

Ja, dat lijkt mij een gezond uitgangspunt. Ik weet dat niet iedereen dat met mij eens is, maar ik ben van mening dat geschiedfilosofen de historische praktijk moeten analyseren, en om die praktijk te analyseren, dien je de produkten van historici en het verloop van historische debatten te bestuderen. Dat is ook de reden dat ik mij nogal systematisch met de Duitse geschiedbeoefening bezighoud. Om van dat terrein een overzicht te bewaren. Er zijn natuurlijk wel meer terreinen waar ik als het ware vanuit een ooghoek op let, maar ik zal mij niet snel als vrijwilliger aanmelden voor een artikel over moderne Franse geschiedenis of geschiedbeoefening.

Chris Lorenz

Iedere organisatiedeskundige zal zeggen dat wat en hoeveel er wordt geproduceerd, sterk afhankelijk is van het klimaat waarin moet worden geproduceerd. Iedereen die jou kent en ook jouw publikatie *Van het universitaire front geen nieuws*, zal kunnen beamen dat je niet bepaald gelukkig bent met de huidige organisatiestructuur van de universiteit en met de gang van zaken daar. Je geeft een tamelijk zwartgallige, of in elk geval cynische, interpretatie van het wetenschappelijk bedrijf in Nederland. Waar komt die zwartgalligheid vandaan?

Ik dacht eerlijk gezegd dat mijn interpretatie fel-realistisch was.

Ik ken mensen die zeggen dat het tegenwoordig aan de Nederlandse universiteiten, althans in een aantal opzichten, beter gaat dan vroeger. Zo beweert Blockmans dat het in elk geval in zoverre thans beter gaat dat de produktiviteit nu veel hoger is en dat er eindelijk een prestatiecultuur is ontstaan. Zijn interpretatie is niet in alle opzichten negatief.⁹

Maar dat is de mijne ook niet, dat zou een karikatuur zijn van wat ik beweert. In het gewraakte boekje zeg ik dat er van alles mis was met het universitaire bedrijf en iedereen die langer dan tien jaar rondloopt op de universiteit - en de meeste mensen met een vaste betrekking lopen daar inmiddels langer dan tien jaar rond - weet ook dat er van alles mis was. Er was een cultuur gegroeid waarin geen sanctie bestond op wanprestatie. Tegenwoordig wordt in de omgeving waarin ik functioneer, door de meesten hard gewerkt. Wellicht dat er nog enkele individuen zijn die minder hard werken. In het verleden werd dat nooit aangepakt. Op papier gebeurt dat nu wel. Mijn cynisme over de reorganisaties en hun effecten houdt verband met het feit dat de 'zwakke broeders' nog steeds zitten waar ze zaten. Wat er gebeurt, is dat het voor jong talent veel moeilijker wordt gemaakt een vaste voet aan de grond te krijgen. De strekking van mijn verhaal is dat door de volstreckte dominantie van kwantitatieve criteria kwalitatieve criteria volkomen op de achtergrond zijn geraakt. De vergelijking tussen de Nederlandse universiteiten en de voormalige Oostblok-landen is in dat opzicht nog steeds adequaat.

Kun je die stelling wat nader toelichten?

Er zijn tal van negatieve tendensen, maar de belangrijkste in dit verband is de neiging om de kwaliteit van een onderzoeker in puur kwantitatieve 'output'-termen te definiëren. Dus hoe meer pagina's iemand produceert, des te beter is hij of zij. Dat is niets anders dan een premie op langdradigheid of wijdlopigheid. Daarnaast is een kernprobleem dat er een verkeerd organisatie-model op de wetenschap wordt losgelaten, namelijk het marktmodel en het ondernemingsmodel. Dat model rukt sowieso op. De hele overheidssector krijgt het inmiddels opgedrongen. Naar mijn stellige overtuiging is de wetenschap echter niet een sector die zinvol in die modellen kan worden geïnterpreteerd.

Maar wanneer je op kwaliteit zou willen letten, stuit je toch op het levensgrote probleem dat binnen de wetenschappen, en zeker binnen een 'wetenschap' als geschiedenis, geen eenduidige criteria voor kwaliteit bestaan. Sommigen zullen Ankersmit als een zeer groot geschiedfilosoof bestempelen, anderen zullen dat zeker niet doen. Jouw dissertatie is met cum laude beloond, anderzijds beweert een toch niet als ondeskundig te bestempelen persoon dat zij op essentiële punten wringt en met de nodige korreltjes zout moet worden genomen.¹⁰ Niets is binnen de menswetenschappen zo variabel als 'kwaliteit'.

Dat is natuurlijk niets nieuws. Er heeft in de wetenschap nooit consensus bestaan over de vraag wat kwaliteit is. Maar je moet wel een institutionele context creëren waarbinnen een rationele discussie over kwaliteitscriteria kan plaatsvinden en waarin niet van bovenaf één type criteria wordt opgelegd. Ik denk dat het netto-effect van het huidige beleid zal zijn dat beroepsgroepen de rangen gaan sluiten, waarmee een premie wordt uitgelooft op conformistisch gedrag. Dat gedrag zie je al ontstaan.

Zouden deze ontwikkelingen ook voor de geschiedfilosofie implicaties kunnen hebben, in die zin dat bijvoorbeeld haar positie binnen vakgroepen geschiedenis zal worden verzwakt? Wie denkt in termen van rendement zal wellicht geneigd zijn een moeilijk en 'nutteloos' vak als geschiedfilosofie onder vuur te nemen.

De geschiedfilosofie is in alle opzichten een merkwaardig bedrijf. Vanuit een rendementsoogpunt is het een zeer ongezonde bedrijfstak. Het studierendement ligt over het algemeen lager dan bij andere specialismen. Veel studenten ervaren het vak als moeilijk en dat resulteert in hogere percentages gezakten. Vanuit rendementsoogpunt kun je de geschiedfilosofie beter vandaag opheffen dan morgen. Dit rendementsgezichtspunt is gelukkig in de wetenschappelijke gemeenschap nog niet dominant geworden. De geschiedfilosofen bestaan nog steeds. De geschiedfilosofie als bedrijfstak is ook daarom merkwaardig omdat zij altijd marginaal is geweest en dat waarschijnlijk altijd zal blijven. Het aantal geschiedfilosofen is buitengewoon beperkt, elke geschiedenisopleiding heeft er één, maximaal twee in huis. In totaal zullen er niet meer dan 15 professionele geschiedfilosofen zijn. Als het ergens eenvoudig zou zijn de rangen te sluiten en te kiezen voor een 'Ik ben okee, jij bent okee', dan is het daar.

Het opvallende is dat dit in het geheel niet gebeurt.

Het aardige van de geschiedfilosofie heb ik tot nu toe gevonden dat men elkaar ondanks heftige debatten en grote meningsverschillen intellectueel toch serieus is blijven nemen, of misschien wel juist dankzij die debatten. Meningsverschillen hebben persoonlijke waardering niet in de weg gestaan. Ik zou mijn relatie tot Ankersmit hier als voorbeeld kunnen geven. Ankersmit is het vermoedelijk

Chris Lorenz

oneens met het meeste wat ik beweer met betrekking tot de geschiedfilosofie. Toch heeft hij als co-promotor van mijn dissertatie gefungeerd. Ik denk dat dit een goede zaak is: mensen die het inhoudelijk met elkaar oneens zijn en die met elkaar in debat gaan. Dat lijkt mij kenmerkend voor wetenschap. Men neemt kennis van elkaars werk en reageert daarop. Dat lijkt mij nodig om een tak van wetenschap levend te houden en er voor te zorgen dat de 'discussie zonder einde' geen lege frase wordt.

In welke richting zou jij het liefste zien dat het debat zich zou ontwikkelen?

Ik zou graag zien, en dat heb ik ook in mijn artikel in *History and Theory* bepleit,¹¹ dat de geschiedfilosofen serieus nemen wat historici doen, dat de produkten van historici weer het uitgangspunt worden van het geschiedfilosofisch debat. Sommige geschiedfilosofen - met name van narrativistische huize - zijn mijns inziens wat te ver van het historisch atelier afgedwaald.

En het omgekeerde? Ik kan mij goed voorstellen dat sommige geschiedfilosofen het niet erg zouden vinden wanneer historici op hun beurt hún werk serieus zouden nemen. Heb je wat dat betreft ook hoop, illusie, pretenties? Kunnen geschiedfilosofen op de een of andere wijze iets bijdragen aan de geschiedbeoefening?

Het feit dat geschiedfilosofen nog bestaan en dat de historische opleidingen nog steeds van mening zijn dat zij zich een huisfilosoof moeten permitteren, vormt het antwoord op die vraag. Historici, althans diegenen die in Nederland de opleidingen verzorgen, vinden blijkbaar dat geschiedfilosofen iets te melden hebben. Dat heeft te maken met het toch wel elementaire feit dat iedereen die zich korter of met name langer bezighoudt met de geschiedbeoefening, bij filosofische vragen uitkomt. Hoe is het mogelijk dat zo veel verschillende historici zo veel verschillende verklaringen geven voor een zelfde fenomeen? Dat is een vraag die elk professioneel historicus zich wel eens heeft gesteld. Geschiedfilosofen reflecteren, als het goed is, systematisch op dat soort vragen, en ik denk dat dit de legitimatie vormt van het onderdeel geschiedfilosofie bij geschiedenisopleidingen.

Noten:

1. Ch.F.G. Lorenz, *Van het universitaire front geen nieuws* (Baarn 1993).
2. C.P. Bertels, *Geschiedenis tussen structuur en evenement* (Amsterdam 1973).
3. Ch.F.G. Lorenz, *De constructie van het verleden. Een inleiding tot de theorie van de geschiedenis* (1e druk; Meppel en Amsterdam 1987, 2e druk; Meppel en Amsterdam 1990). In het najaar van 1994 zal van dit boek een herziene versie op de markt komen.
4. Zie voor een aantal belangrijke besprekingen, in alfabetische volgorde: K. van Berkel, 'Het beslissend feit', *NRC-Handelsblad* 19-6-1987 Cultureel Supplement, 5; E. Jonker, 'Theorie als gereedschap en als moreel voorschrift', *Theoretische Geschiedenis* 15 (1988) 16-26; A. Labrie in *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 14 (1988) 323-326; Ch.F.G. Lorenz en anderen, *Het historisch atelier. Controversen over causaliteit en contingentie in de geschiedenis* (Meppel en Amsterdam 1990) en A. Nijhuis, 'Geschiedenis als comparatieve sociale wetenschap', *Kennis en Methode* 12 (1988) 163-169.
5. Zie bijvoorbeeld Ch.F.G. Lorenz, 'De Sonderweg in de Duitse historiografie. Posities, problemen en discussies' in: H. Beliën en G.J. van Setten, ed., *Geschiedschrijving in de twintigste eeuw. Discussie zonder eind* (Amsterdam 1991) 141-180 en idem, 'Tegen democraten helpen alleen soldaten. Het Tweede Duitse Keizerrijk 1871-1918' in: J.C. Hess en F. Wielinga, ed., *Duitsland en de democratie 1871-1990* (Meppel en Amsterdam 1992) 39-99.
6. Zie bijvoorbeeld de discussie tussen Lorenz en Ankersmit in *Tijdschrift voor Geschiedenis* 97 (1984) 169-194, 555-561 en *Tijdschrift voor Geschiedenis* 98 (1985) 56-61; Lorenz' opmerkingen in *Theoretische Geschiedenis* 12 (1985) 9-28, waar hij Ankersmit, *Denken over geschiedenis. Een overzicht van moderne geschiedfilosofische opvattingen* (1e druk; Groningen 1984) bespreekt en zijn analyse van het narrativisme in *De constructie van het verleden*, 96-107.
7. Zie voor die eerste bewering F.R. Ankersmit, *De historische ervaring* (Groningen 1993) en voor de tweede idem, 'Postmodernisme en geschiedbeoefening', *Mededelingen van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, Afdeling Letterkunde*, Nieuwe Reeks, Deel 56.1 (Amsterdam 1993) 55-63.
8. Zie noot 5.
9. Zie alhier pagina 45.
10. Zie W.J. van der Dussen in zijn bespreking in het *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte* 81 (1989) 248-250.
11. Dit artikel, getiteld 'Historical knowledge and historical reality. A plea for internal realism' zal in het oktobernummer van deze jaargang van *History and Theory* verschijnen.